

ԱՍԵԿՈՍԵՆԵՐԻ ՈՒ ԲԱՄԲԱՍԱՆՔԻ ԿԵՆՑԱՂԱՎԱՐՈՒՄԸ
ԳՅՈՒՄԻՈՒՄ

Գյումրեցի նկարիչ Գևորգ Բրուտյանն ունի կենցաղային տեսարաններ պարունակող գրչանկարների «Հին Գյումրի» կոչվող շարք (1937թ): Ծաղրանկարներ համարվող, սակայն իրենց բնույթով ավելի շուտ շարժ հիշեցնող նկարներում հեղինակը ծաղրի է ենթարկում քաղաքի ոչ վաղ անցյալի «հետամնաց» մի շարք սովորույթներ:¹ Կենցաղային ժանրի տեսարանների (ամուսնական, հուղարկավորման արարողություններ, բաղնիքի ծես և այլն) մեջ մեր ուշադրությունը գրավեց բամբասանքի թեմայով գծանկարը: Հայրենի քաղաքի կենցաղին ու բարքերին քաջածանոթ նկարիչը արվեստագետին հատուկ խորաքափանցությամբ և վարպետությամբ կարողացել է բամբաստող կանանց ձեռքերի, աչքերի ու բերանի շարժումների միջոցով տալ բնակչության մեջ լայնորեն տարածված այդ սովորույթի ամբողջ պատկերը: Այս աշխատանքը մեզ հետաքրքրեց նրանով, որ այդ բացասական երևույթը կենցաղային քննարկման մակարդակից սովորաբար դուրս չի եկել՝ բացառությամբ դրա գեղարվեստական նկարագրությունները, որոնցից առավել ուշագրավ է Ավ. Իսահակյանի «Ուստա Կարոյի այցը ասանամայրերին» պատմվածքը:² Այս գծանկարը չէր դառնա առանձին վերլուծության առարկա, եթե ձեռքի տակ չունենայինք լեռնահանրային բամբասանքի մի քանի նմուշներ, որոնք, որպես բանահյուսության ուրույն ժանր կարևորել և հավաքել է Հրայր Մկրտչյանը 1977-1980 թվականներին:³



Հատկանշական է, որ բամբասանքին անդրադարձել են հատկապես գյումրեցիները՝ այն համարելով իրենց քաղաքին բնորոշ խիստ բացասական երևույթ, միաժամանակ քննադատաբար վերաբերվելով իրենց կողմից անընդունելի այդ սովորույթին:

Անշուշտ, բամբասանքը զուտ գյումրեցիներին հատուկ հատկանիշ չէ, սակայն, թերևս խորք էլ չէ, եթե գրավել է նկարչի և բանահավաքի ուշադրությունը: Մենք ևս փորձեցինք հարցում անցկացնել գյումրեցիների մեջ երկու նպատակով. մախ՝ լրացնելու ձեռքի տակ եղած նյութերը, և երկրորդ՝ պարզելու արդի հասարակության կարծիքն ու վերաբերմունքը դրա նկատմամբ: Հարցումը, որին մասնակցել են երիտասարդ և միջին տարիքի երկու սեռի ներկայացուցիչներ ցույց տվեց, որ բամբասանքի ու ասեկոսեի մասին տարբեր կարծիքներ կան հասարակության մեջ: Մի մասի կարծիքով բամբասանքը ստի վրա է հիմնված, իսկ մյուսը գտնում է, որ այն իրական հիմք ունեցող չարախոսություն է: Ինչ վերաբերում է ասեկոսեներին, ապա այստեղ ևս տարակարծություններ կան՝ պայմանավորված նախորդ հարցի պատասխանով, քանի որ սովորաբար ասեկոսեն դիտարկվում է որպես բամբասանքին հակառակ երևույթ: Այսպես՝ «Ասեկոսեները տեղեկությունը փոխանցում է, իսկ բամբասանքը՝ չափազանցում», «Ասեկոսեները անհիմն խոսակցություններ են, իսկ բամբասանքը զբաղմունք է», «Բամբա-

¹ Լ. Աթաբեյան, Գյումրեցի նկարիչներ. Գևորգ Բրուտյան, ՇՊՄԺ յոթերորդ գիտական նստաշրջանի նյութեր, Գյումրի, 2007, էջ 240-241:
² Ավ. Իսահակյան, Երկերի ժողովածու, հ.4, Եր., 1975, էջ 249-279:
³ ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի բանահյուսության բաժնի արխիվ, Հր. Մկրտչյանի հավաքածու, FFVI: 4094-4833, FFXI: 0001-2048, FFXI: 7253-7830 (հետայսու՝ Հր.Մկրտչյանի նյութեր):

ասանքը կարող է վատ հետևանքներ ունենալ, իսկ ասեկոսեները՝ ոչ», և միայն քչերն են դրանք համարում նույն երևույթը:⁴

Իրականում բամբասանքն ու ասեկոսեն հոմանիշներ են: Ըստ Աճառյանի՝ «բամբաս բառը կազմված է *բամ* (ասում եմ) և *բաս* (ասում է) բայաձևերից, որը բարբառներում հանդիպում է ասեկոսե, կասե-կուսե, ասուաս, ըսի-ըսավ և այլ ձևերով»:⁵ Բամբասանքը բացատրվում է որպես «Մեղադրութիւն, պարսաւ, չարախոսութիւն, տրտունջ, լուտանք, թշնամանք»:⁶ «Անբարյացակամ կամ վարկաբեկիչ տեղեկություն որևէ մեկի մասին, որ տարածվում է անստույգ, ոչ ճիշտ և մտացածին լուրերի վրա»:⁷

Քրիստոնեությունը բամբասանքը համարում է մարդկությանը բնորոշ մոլորություններից մեկը, որը, հակառակվելով ուղիղ բանականությանն ու աստվածային օրենքին, ապականում է մարդուն բարոյապես և ֆիզիկապես, քանի որ արագացնում է մահը: Հայ եկեղեցին գտնում է, որ «Մի բամբասանքից սովորաբար երեք չարիք է ծնվում. առաջին՝ բամբաստող մահու չափ մեղանշում է, երկրորդ՝ լսողը մեղասակից է դառնում, երրորդ՝ բամբասվածն էլ է նույն մեղքով մեղանշում կամ ուրիշ մեղքեր ևս գործում»:⁸

Բամբասանքը դիտվում է նաև որպես ժողովրդական գրուցաբանության որոշակի ժանր, որը կարող է հիմնվել կոնկրետ դիվածի վրա, ունենալ որոշակի սյուժե և դրանից ածանցված սյուժետային գծեր, որոնք տիպորոշվում ու զարգանում են տարաբնույթ մոտիվներով ու կայուն բանաձևային հարակցումներով: Դրանք կարող են լինել նաև չպատճառաբանված հերյուրանքներ, զրպարտություններ կամ անհիմն հայտարարություններ: Ընդգծելով հասարակական կյանքի ու կենցաղի ստվերա կողմերն ու երևույթները, բամբասանքները պատկերավոր արտահայտությունների ու կայուն բանաձևերի մի համաձուլվածք են:⁹ Բամբասանքներում տեղ են գտել.

- *Առած-ասացվածքներ*–«Կընգա խորատեն չի պակսի», «Ջուրը մտնին լողալ գիտեն, քյասարն հելնին դողալ գիտեն», «Մեր հացի մեջ աղ չկա» և այլն:
- *Դարձվածքներ*–«Մե կովեն, տասը ծովեն», «Օրը մեզ է, ծեճը հագար», «Քիչ այլք ունեյիք, քոթեշ էլ հանեցիք», «Բողոքն էլ մե սանդոքի կտավ են» և այլն:
- *Օրհնանքներ*–«Օդորմի հիրան, լուսը կաթի գերեզմանին», «Ասված քեզի գյանք տա», «Օդորմի քու անցավորներին» և այլն:
- *Անեծքներ*–«Սաբբի լուսն քոռներ», «Գեղինը մտնիս», «Այ վայր երգրիդ գլխուն», «Ջուլումդ բըլի», «Բալեքդ թաղեն», «Էրթըլներդ էղնի, գալերդդ չէղնի» և այլն:
- *Լուտանքներ*–«Թերմըշներ», «ըզդի», «քյաֆթառ», «խուժըններ», «այլանտագ», «մեյ-մուն», «չիչո» և այլն:

Բամբասանքներում վատ գույներով ներկայացված է նաև գյումրեցուն և շիրակցուն հատուկ զվարճախոսությունն ու սրամտությունը, որը, հատկապես լավ է երևում համեմատություններում, ինչպես օրինակ՝ «Բըղի էրսամ թաղային լիագորի հանգըջեն բըրթով բոնեն, օր ձեռներդ չըկեղողդի», «Պեսուկը էքան քիչ է լըրնե, օր ֆիշենն գունը թոցրե է», «Էշը հինքն է, խողը հուրիշի հառաջը կղնե», «Օտը գիղես թե քիչը մաքրվավ. մե այլանդագը հարձակուրդ գնաց», «սատանի զիզիզ/նկատի ունի դռան զանգը Կ. Բ./, «Բոյին կիշկիմ, սուլերուն...սուլերն ուրանե բոյով ին»:¹⁰

Այն բանում, թե որքան տարածված երևույթ է բամբասանքը, կարելի է դատել *բամբասանք* բառից ածանցված բառերի մեծ բազմությամբ՝ *բամբաս* /բամբասանք, ասեկոս/, *բամբասագիր* /բամբասանք՝ զրպարտություն պարունակող գրություն՝ նամակ՝ դիմում/, *բամբասանդ* /մոլի բամբասասեր/, *բամբասասեր* /բամբասել սիրող/, *բամբասան* /բամբասակոտ/, *բամբասասիրություն* /բամբասասեր լինել, բամբասասերի բնավորություն՝ վարքագիծ/ և այլն:¹¹

⁴ Մոցհարցման արդյունքներ, թղթապանակ 2007թ., ԸՀՀԿ արխիվ:

⁵ Հ. Ա ճ ա ռ յ ա ն, Արմատական բառարան, հ. 1, Եր., 1971, էջ 385:

⁶ Նոր բառգիրք հայկազեան լեզուի, հ. 1, Եր., 1979, էջ 430:

⁷ Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան, հ. 1, Եր., 1969, էջ 277:

⁸ Պ ո ղ ո ս պատրիարք Ա դ ռ ի ո ս ե յ ի, Խրատի թանգարան, Ս. Էջմիածին, 2004, էջ 316:

⁹ Ռ. Խ ա չ ա տ ը յ ա ն, Բամբասանքն իբրև բանահյուսության տեսակ, ԸՊՄԺ հանրապետական երկրորդ գիտաժողովի զեկուցումների թեզիսներ, Գյումրի, 1996, էջ 51-52:

¹⁰ Հ. Սկրտչյանի հավաքածու:

¹¹ Արդի հայերենի բացատրական բառարան, հ. 1, Եր., 1976, էջ 165:

Ունենալով կիրարկման և կենցաղավարման լայն ոլորտներ՝ բամբասանքներն ընդգրկում են ժողովրդի սոցիալական, կենցաղային, անձնական, հոգեբանական, քաղաքական և այլ բնագավառներ: Արտահայտվելով քաղաքային բանահյուսությանը բնորոշ ժարգոնային բառերով, գոեհկարգություններով, հասարակաբանություններով ու ռուսաբանություններով, դրանք ստեղծում են ազգագրական, սոցիալ-հոգեբանական տիպորոշ միջավայր՝ որոշակի նկարագրություններով, դիպվածներով ու ըմբռնումներով: Բամբասանքներում դրսևորվում են ժողովրդի բարոյահոգեբանական առանձնահատկությունները, արժեքային համակարգը, կենցաղամշակութային յուրահատկությունները և այլն:

Մովորաբար բամբասանքի նյութ է դառնում այն երևույթը, անձնական այն հատկանիշը, որը հասարակական կարևորություն է ներկայացնում: Նայած բամբասանքին մասնակցողների սեռատարիքային պատկանելությունից՝ խոսակցության թեման կարող է ընդգրկել անհատական - հասարակական հարաբերությունների լայն շրջանակ և վերաբերել կենցաղային ցանկացած հարցի՝ նայած, թե գրուցակիցների համար ինչն է կարևոր:

Ավանդաբար բամբասանքը համարվել է կանանց բնորոշ զբաղմունք և դա հաստատագրվել է քրիստոնեական հավատամքով այսպես. «Քանի որ կանայք ի բնե շատախոս ու դատարկաբան են, նրանց մոտ սովորական բան է բամբասանքը:...Եվ քանի որ կանայք գիտություններից ու գաղափարներից զուրկ են և կարևոր ու օգտակար բաների մասին չգիտեն, սկսում են իրար բամբասել: Ուստի ով էլ լինի՝ դրացի, խնամի, թե ընտանիքի անդամ, գերծ չի մնում նրանց լեզվից, որովհետև բոլոր ասեղնագործություններից ավելի լավ գիտեն ծաղկեցնել բամբասանքը՝ մեկը հազարով բազմապատկելով, փոքրը մեծացնելով, լուր փիղ դարձնելով»: Կամ՝ «Կասկածամիտները, ինչպիսին են կանայք, դյուրամետ են դեպի բամբասանքը և դժվարությամբ են ողջամիտ դառնում ու բամբասելուց դադարում, որովհետև ոչ ոքի չեն հավատում, այլ իրենց չար կարծիքի մեջ հաստատում են մնում»:¹²

Գյումրու ժողովրդական իմաստությունն ասում է. «Բամբասելը և խոսվելը կնկա փեշակ է»:¹³ Այդ են վկայում նաև Հ. Սլրտչյանի հավաքած նյութերը, որոնք ներկայացնում են նույն հասակային խմբի կանանց բամբասանքն ու Գ.Բրուտյանի գծանկարը՝ միջին և բարձր տարիքի բամբասող կանանց կերպարներով: Դա հաստատում է նաև Իսահակյանը. «Էնպես դուրս կուգա, որ կնկա համար լսող պետք էր. էնքան, որ ինքը խոսի: Կնկա ականջն էլեր է օղի համար, թե չէ՝ խոսքի, կնկա խոսքն էլ որ կա, իրան մանած թելեն երկեն է»:¹⁴

Մեր կողմից անցկացրած սոցիալոգիայի արդյունքները ցույց տվեցին, որ այսօր այդ կարծրատիպը հիմնականում փոխվել է, քանի որ շատերի կարծիքով բամբասանքն ընդգրկում է սեռատարիքային տարբեր խմբերը (երիտասարդներից մինչև ծերեր, այդ թվում նաև տղամարդիկ¹⁵): Դա պատճառաբանվում է այն հանգամանքով, որ արդի հասարակության մեջ մեծ թիվ են կազմում աշխատանք, որևէ զբաղմունք չունեցողները, ուստի հենց նրանք էլ ազատ ժամանակը լրացնում են բամբասելով: Հատկանշական է, որ հաճախ շեշտվում է բամբասողների կրթական մակարդակը, համարելով, որ դա կիսագրագետ կամ թերուս մարդկանց է հատուկ: Այդ է պատճառը, որ հարցվողների մի մասը գտնում է, թե բամբասանքն ավելի տարածված է գյուղերում, որտեղ, բացի այդ, մարդիկ իրար ավելի լավ են ճանաչում, քան քաղաքում:¹⁶ Այս կարծիքը, անշուշտ, չի համապատասխանում իրականությանը, քանի որ, ինչպես հայտնի է, ավանդաբար քաղաքի բնակչությունն ավելի շատ ազատ ժամանակ ուներ, քան գյուղացին:

Այն, որ բամբասելու համար պարտադիր չէ զբաղմունքի կամ աշխատանքի բացակայությունը, վկայում են հարցման այն պատասխանները, որոնք որպես բամբա-

¹² Պ ռ ղ ո ս պատրիարք Ա դ ր ի ա ն ու պ ո լ ս ե ց ի, նշվ. աշխ., էջ 312, 318:

¹³ Ն. Ն ի կ ո ղ ո ս յ ա ն, Լենինական, ՀՀ ԳԱԱ ՀԱԻՔ բանահյուսության արխիվ, FF II, էջ 7468:

¹⁴ Ավ. Ի ս ա հ ա կ յ ա ն, նշվ. աշխ., էջ 275:

¹⁵ Տղամարդկանց բամբասանքի խիստ հետաքրքիր օրինակ է Ոստա Կարոյի և բամբասանքչի սամիրիչի (որի մասին համագյուղացիներն ասում էին. «Ձիռդի բողչա է Գալոյի բերանը») գրույցը:

¹⁶ Սոցիալոգիայի արդյունքներ:

ասանքի վայր նշում են մաս աշխատատեղը: Մենք դա տեսնում ենք մաս Գ.Բրուտյանի գծանկարում, որտեղ, ի թիվս մասնակից պարսպ կանանց, բամբասանքին մասնակցում է իլիկով թել մանող կին: Սա ցույց է տալիս, որ բամբասանքը ավելի շուտ որոշակի մարդկանց բնորոշ գրադմունք է, նրանց ապրելակերպի ձև, որը որոշակի նպատակներ է հետապնդում՝ չարախոսել, գրպարտել, անպատվել, վատաբանել և այլն: Այս առումով տեղին է վկայակոչել «Երաստի քանգարան»-ը. «Քանզի մոլին բամբասում է, որպեսզի ինքը բարի երևա, պարզամիտը բամբասում է, որովհետև խելացի չէ, ստախոսը բամբասում է, որովհետև դա է իր սեփական պաշտոնը, դատարկակյացը բամբասում է, որպեսզի ժամավաճառ լինի, թշնամին բամբասում է, որպեսզի վրեժ առնի, շահախնդիրը բամբասում է, որպեսզի ինչ-որ բան շահի»:¹⁷

Բոլոր ժամանակներում բամբասանքը քննադատվել է, համարվել է անվայելույց, մերժելի երևույթ, սակայն դա չի խանգարել, որ այն գոյատևի և ընդգրկի կիրարկման լայն ոլորտներ: Գյումրեցի կնոջ բարոյական բարձր վարկանիշի համար, այլ հատկությունների թվում կարևորում էր մաս խոսքի մշակույթը: Գյումրու ժողովուրդը պահանջում էր. «Կնիկը պտի խոսքի ետևն ու առաջը իմացող եղնի, բերանն էկած խոսքը չըսե, լավըն չափե, ձևե, նոր խոսի, փորեն դուս էկող խոսքը բկի քյառթերուն քցե, մնացածը ծանդը ու թեթև էնե, նոր դուս հանե: Կնիկը լողլղչի, խաբարբզան, խաբար տանող ու բերող, ուրիշներուն իրար քցող (գժտեցնող) պտի չեղնի»:¹⁸

Ըստ մեր հավաքած նյութերի, Գյումրի քաղաքի և Շիրակի մարզի բնակչության մեջ բամբասասեր կամ բամբասանքչի մարդուն տարբեր անուններ և պիտակներ են կայցրել: Դրանց մի մասը բարբառային ձևեր են, ինչպես օրինակ՝ լողլղչի, չիչո, խաբարբզան, խառնակչի, խոսք տանող-բերող, յոթ ծովի մերան (կամ յոթ մածնի մերան), ճալան-ճոթան և այլն: Մյուս խումբը ներկայացնում է ավելի ուշ (խորհրդային տարիներին) գործածության մեջ մտած և համեմատության-գուգահեռի վրա հիմնված նոր մականուններ՝ «Չաստի ռադիո», «Բիբիսի», «Բանվոր թերթ», «Փայլակ», «Լրաբեր», «Թաղի տեղեկատու» և այլն:¹⁹

Մեր ձեռքի տակ եղած բամբասանքի նյութերը, իրենց չափազանցությանը հանդերձ, հետաքրքիր տվյալներ են տալիս Գյումրու առումին կենցաղի, հատկապես կանանց գրադմունքների, նրանց հետաքրքրությունների ու հատկանիշների մասին: Բամբասանքների ժամանակ արծարծված թեմաների միջոցով կարելի է պատկերացում կազմել այն մասին, թե ինչպիսի՞ն պետք է լինեն իսկական կինն ու տղամարդը, երիտասարդն ու ծերը, նրանց արտաքինում, կամ վարքում ի՞նչն է ընդունելի կամ մերժելի, բարոյական ո՞ր հատկանիշներն են համարվում դրական կամ բացասական և այլն: Ամենաշատ քննարկվող թեմաներն են կանանց գործ անելը, արտաքինը, վարքը, պահվածքը, ընտանեկան հարաբերությունները, ամուսնությունն ու աղջկատեսը:

Գյումրեցի կնոջ համար մաքրասիրությունը ամենակարևոր հատկանիշներից մեկն է. «... թող բերանըն էրկուս պակաս խորթա էնե... յիտըկութենը խոն փարովփով չէ, բան ու գործի անունն ինչ է»:²⁰ Այդ է պատճառը, որ շատ հաճախ քննարկվում էին այն գործերը, որոնք տնից դուրս էին կատարվում՝ ի ցույց ամենքին: Այդպիսի գործերից էին վաքք անելն ու բուրդ վալը:

Ազգագրական նյութերը վկայում են, որ քաղաքում XIX դ. վերջին-XXդ. սկզբին մեծ վաքքը տանում էին «Արփաչայը, Չարբզի ձորը կամ Գյումրի չայը»: Արփաչայ վաքքի գնալը մեծ արարողություն էր, տոն՝ որին մասնակցում էին տվյալ ընտանիքի հետ միասին մաս մոտ հարազատները: Փոքր վաքքը արվում էր տանը, ընդ որում գյումրեցի կինը վաքքը յոթ ջուր էր վանում, ամեն կերպ փորձելով օճառ քիչ օգտագործել, սակայն լվալ մաքուր:²¹ Մյուս կարևոր գործը բուրդ վալն էր: Ընդունված կանոն էր տարին մեկ լվալ ներքնակների բրդերը, իսկ երեք տարին մեկ՝ վերմակներինը, այնպես որ ամռանը կանայք ցույց էին տալիս և՛ իրենց հմտությունը և՛ կարողությունը:

¹⁷ Պ ո ղ ո ս պատրիարք Ա դ ը ի ա ն ու պ ո լ ս ե ց ի, նշվ. աշխ., էջ 310:

¹⁸ Հ. Գյումրի և Գյումրի (Ալեքսանդրապոլ, Լենինական), ՀՀ ԳՄԱ ՀԱԻ ազգագրության բաժնի արխիվ, տետր 1, 1976, էջ 60:

¹⁹ Մոցհարցումների նյութեր:

²⁰ Հ. Գյումրի և Գյումրի, տետր 1, էջ 117:

²¹ Նույն տեղում, էջ 90-94, 118, 128-129:

Բնական է, որ լվացքի մաքրությունը և փռելու ձևը, բուրդը լվալն ու ձաղկելը, անկողինը կարելը դրկից-հարկանների, սկեսուրների ու տեգերկիների քննարկման և բամբասանքի թեմա էր դառնում: Բերենք օրինակ. «Բուռուրս լվացի, փռեմ քիչըմ չորնա, չըրդեմ: Ես ըսի՝ լըմգած է, հըմը չէ. էնքան լավ լըվացվավ, արբեշում դարձավ: Տեսնեյր էրեզ էն Օսանն էլ էր բուռտ լըվացե. գուլումըդ բլի. քեզի կընիզ ըսողին ինչ ըսեմ. ճըմտտե, դրեյ էր էն կողմ. կըսեմ՝ ըխչի՞, լավ չես լվացե, կըսե ընձի ձեռ կուդա: Այ վա՛յս խելառ գըլխուտ. ես հընչի՞ բըղի քեզ պես լոդու հեդ թուլ տամ խոսա՞մ, օր դու էլ քեզի երեվագայես: Գիդե՛ չիդենք վօլ է...»:²²

Գյումրեցի կինը հատուկ էր պատրաստվում ձմռանը կամ «ձմեռվա թաղարուքին», որի մասն էր կազմում մուրաբաների և այլ պահածոների պատրաստումը: Բամբասանքի մյուս թեման այս եփոթափն էր, որը նույնպես կարևորվում էր կնոջը բնութագրելիս: Ինչպես երևում է նյութերից, պարծենալու առիթ էր բազմատեսակ ու մեծաքանակ մուրաբաների ու այլ կերակուրների պատրաստումը, գնված ապրանքի որակն ու քանակը. «...վաափշե, ընձի հըմար գինը նշանակուտուն չունի. լավն էղնի, փարին չեմ աշե. էդ էր պագաս. խո վերելի խուժընները չեմ, կերտան բագրից ապուռ-ժուրուռ կառնին գուկան... հողը աշխըրի գլխուն. ըսենք չտես եմ, ի՞նչ եմ տեսե օր. խո մեզի պես չե՞մ ճոռտե ու պոռտե... Համեն օր հինքը կըտեսներ, թե բագրեմ ինչ տեսագ ֆիշնա, գիլագ, ծորին, տիյա հերեզ էլ մոշ ու էն համտեր, ի՞նչ կըսեմ. հա մալինա. թանգ ու էժնին չեմ աշե. ինչ կըսեմ կուդամ ու կառնին: Հընչի՞ չառնին. դուրբանս եմ էղե. մուրաբես, կամպոտս, սոգերս համարյա թամամ է, կըմնա պատլիճան, ծիծակ խորոված էնեմ...»:²³ Մեկ այլ բամբասանքում քննարկվում է մուրաբա եփելու հմտությունը. «Մեր աշխաղողներից մեզն էր ֆիշնի մուրաբա էպէ: Ըսի՝ էրտամ շնորքը տեսնին. մուրաբա գուլումը բլի. գուն չկար հերեսը. մուրաբինը գունն է. մուրաբեն օր գունով չեղնի... չըցես վագը կարմրի... հողը քեզի պես կնիզ ըսողի գըլխուն. պեսկը էնքան քիչ է լըցրե, օր ֆիշնեն գունը թոցրեյ է. մե կովեն, տասը ծովեն. ջուր. ի՞նչ մուրաբա:»²⁴ Բերված օրինակները ցույց են տալիս նաև գյումրեցիներին հատուկ մեծախոսությունը կամ, ինչպես ժողովուրդն է ասում «մեծբերնությունը», չափազանցնելու, գլուխ գովելու, ուրիշին չհավանելու, անուն դնելու հատկությունը:

Հարկ է նշել, որ մեր ձեռքի տակ եղած բամբասանքների նմուշներում արտահայտված են նաև գյումրեցի տղամարդու որոշ ընդունելի հատկանիշներ, ինչպես օրինակ՝ «տղեն կնգա գյամը բղի ձեռը պայես», «տղամարդը բղի խըմե», «էն թարֆեն օր գուգար, կըսեյն էրնեզ տիրոջդ. մայլի կընգտիզ այս կենեյն, մե անգամ հետը խոսայն, գիդես էդոնց պես դզի՞զ էր»:²⁵

Բամբասանքների մյուս կարևոր թեման երիտասարդ աղջիկների արտաքինը, պահվածքն ու նրանց ամուսնությունն է: Բամահյուսական և ազգագրական նյութերից երևում է, թե օրինակ 1970-ական թվականներին որքան դժվարությամբ է կենցաղ մուտք գործել նորաձևությունը և ինչ հետևանքներ է ունեցել: Հագուստի ազատականացումը իր հետ բերեց արտաքին տեսքի այնպիսի փոփոխություններ, որոնք նախկինում համարվում էին անվայելույշ, կնոջ, աղջկա համար անընդունելի: Ավանդական սովորույթներին հակառակ՝ միայն տղամարդուն հատուկ համարվող տաբատ (շավար) կրելը, անպարկեշտ (անբարոյական) կնոջը հատուկ շպարը, շրթունքները, մազերը ներկելն ու դիմահարդարումը ամենամեծ դժգոհությունն էր առաջացնում միջին և ավագ սերնդի ներկայացուցիչների մեջ, ինչն էլ դառնում էր բուռն քննարկման առարկա: Ինչ անուն ասես, որ չեմ կպցրեյ ավանդույթը խախտած աղջկան. «Ինչ պառողի մարդ որ գուզիս, կա. փաշեքն բաց աղջիկ է գուզիս, գյոգուզներով աղջիկ, ներկուզ քիսփաթ է գուզիս, բոբեջ մազեր, ինչ ֆաստնի ռանգ է գուզիս՝ լիքն է», «Չընկ տեսի՝ աղջիզն շավար հագնի. շավարներու փաշեստանով ճանն է քշին: Շավարը քիչ էր, հըմգա լե թաժա սոլեր ին մողա քցի, անուն լե բլաֆորմ է, ինչ սաղանա է...»:²⁶

²² Հ. Մկրտչյան, *Թրթրայանակ* 1978, էջ 71:

²³ *Նույն տեղում*, էջ 66:

²⁴ *Նույն տեղում*, էջ 67:

²⁵ *Նույն տեղում*, էջ 65, 129, 68:

²⁶ *Նույն տեղում*, էջ 128, 130:

